ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора О.М. Отич про дисертацію Валентини Антонівни Папушиної «Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури», представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

1. Актуальність проблеми дисертаційного дослідження

У 2021 році Україна відзначатиме 30-ліття здобуття незалежності і відновлення власної державності, які нині доводиться захищати не лише на передовій у зоні ООС, але й на дипломатичному, економічному, соціально-культурному, освітньому та інших фронтах. Перша лінія оборони пролягає й по мовному ландшафту, але, на жаль, тут ми маємо складну ситуацію, незважаючи на запровадження в Україні інституту мовного омбудсмена, прийняття 25 квітня 2019 р. Верховною Радою України Закону України № 2704-VIII «Про забезпечення функціонування української мови як державної», імплементацію ряду підзаконних актів і нормативних документів, а також поширення громадянських рухів та освітніх проектів, на кшталт «Мова – ДНК нації».

Серед негативних чинників, що перешкоджають упровадженню в Україні Мовного закону й реальному набуттю українською мовою статусу єдиної державної мови українського народу, слід, на нашу думку, назвати не лише білінгвальність населення нашої держави, але й, як це не парадоксально, недостатній рівень естетичної культури вчителів української мови і літератури, професійна місія яких не зводиться до навчання грамоти і формування мовної та мовленнєвої компетентностей молодого покоління громадян України, а полягає у прищепленні їм любові до своєї мови через замилування її красою та милозвучністю.

Особливі вимоги суспільства до рівня естетичної культури та естетичності комунікативної поведінки вчителя-словесника зумовлені тим,

що він ідентифікується у суспільній свідомості з еталоном культури мови та естетики мовлення. Суспільні очікування щодо нього пов'язані зі здатністю прищепити своїм учням відчуття рідного слова, а через це виховати в них любов до Батьківщини та сформувати національну ідентичність. Тому формування естетичної культури майбутніх вчителів української мови і літератури є одним з найбільш важливих завдань їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти.

У зв'язку з цим набуває актуальності проблема дисертаційного дослідження Валентини Антонівни Папушиної «Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури».

2. Загальна характеристика роботи

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (629 найменувань, з них 32 – іноземними мовами) та 6 додатків на 104 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 527 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 366 сторінках. Роботу ілюстровано 20 таблицями та 11 рисунками.

3. Найбільш вагомі результати дослідження

Дисертаційна робота є результатом тривалої пошуково-аналітичної, дослідно-експериментальної, організаційно-педагогічної й методичної праці здобувачки, спрямованої на розроблення важливих для педагогічної науки і освітньої практики рішень. Як результат успішного виконання поставлених завдань, В.А. Папушина представила на захист важливі інновації, відображені в авторській концепції; педагогічній системі формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО, що забезпечує зростання їхньої естетичної культури; структурно-функціональній моделі; методиці поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти (нам імпонує коректне формулювання

назви цієї методики не як «поетапної методики» формування естетичної культури, що є чи не найпоширенішою помилкою сучасних здобувачів наукових ступенів, а саме як «методики ***поетапного*** формування» естетичної культури, що відповідає дійсності). Авторським науковим доробком, безперечно, є виявлені умови (створення позитивної мотивації до естетичної діяльності, звернення до міждисциплінарної інтеграції знань, наповнення освітнього процесу кроскультурним та лінгвокультурологічним контентом; самореалізація майбутніх учителів української мови і літератури в естетичному середовищі ЗВО; навчально-методичне забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури) та етапи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти (підготовчо-теоретичний, констатувальний, формувальний, узагальнювально-аналітичний); визначення критеріїв (мотиваційний, гностичний, праксеологічний, особистісний), показників та рівнів сформованості естетичної культури студентів філологічних спеціальностей (низький, базовий, середній, високий).

З власної наукової позиції авторка дисертації визначила сутність процесу формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури як мотивації їх до інтеграції знань та оволодіння естетичними категоріями; вироблення в них здатності керувати власною пізнавальною та естетичною практичною діяльністю; стимулювання їх до естетичного розвитку, саморозвитку, самовиховання, творчої самореалізації в освітньому процесі ЗВО та в суспільному житті відповідно до естетичної професіограми вчителя-словесника.

Розроблена В. А. Папушиною педагогічна система формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури репрезентує методологічні, теоретичні та методичні основи культуровідповідної організації їхньої професійної підготовки, спрямованої на розвиток в них почуття прекрасного, оволодіння естетичними

категоріями, удосконалення естетичних здібностей і культури усного й писемного мовлення.

Ефективність системи і методики формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури була підтверджена у ході експериментальної роботи, що відбувалася із застосуванням традиційних емпіричних методів дослідження (педагогічне спостереження, анкетування, інтерв'ювання, аналіз результатів освітньої діяльності тощо), а також адаптованих методик М. Рокича («Ціннісні орієнтації»), Т. Елерса («Мотивація на досягнення успіху»), І. Юсупова («Діагностика рівня емпатії») та ін.

4. Практичне значення отриманих автором результатів

Практичне значення виконаного дослідження зумовлене розробленням дисертанткою навчально-методичного комплексу, у якому представлено методику поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО, програми навчальних дисциплін «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури» та «Історія зарубіжної літератури», план роботи проблемної групи «Естетичні аспекти зарубіжної літератури»; навчальний посібник «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», дидактичні матеріали та методичні вказівки до практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури», порадники та рекомендації науково-педагогічним працівникам і здобувачам вищої освіти для удосконалення рівня сформованості естетичної культури, орієнтовні схеми аналізу літературних творів тощо.

5. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Запропоновані дисертанткою матеріали мають практичну цінність для викладачів і студентів філологічних факультетів ЗВО у процесі навчання фахових філологічних дисциплін; науковців, які досліджують проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і

літератури; методистів та вчителів української мови і літератури ЗЗСО при організації дистанційного навчання.

Для викладачів і студентів філологічних факультетів ЗВО становлять інтерес авторська методика створення ситуації вибору через запропоновані варіанти естетичної діяльності в естетичному середовищі ЗВО, методика роботи з читацьким щоденником та інші навчально-методичні напрацювання, представлені у дисертації.

Результати дослідження успішно впроваджені в освітній процес закладів вищої освіти України: Криворізького державного педагогічного університету (довідка про впровадження № 22/4-07/3 від 03.01.2019 р.), ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (довідка про впровадження № 01-26/03/447 від 19.03.2019 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка про впровадження № 06/41.1 від 04.09.2020 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка про впровадження № 402 від 07.09.2020 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 58 від 28.08.2020 р.).

6. Нові факти, одержані здобувачем

Дисертанткою одержано нові факти, що дозволяють розширити наукове уявлення про зміст, форми, методи, засоби та особливості формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО. Зокрема, визначено поняття «естетична культура майбутніх учителів української мови і літератури» як сукупність сформованих в них естетичних смаків, поглядів, ідеалів; ґрунтовна орієнтація в розмаїтті естетичних категорій, культурних домінант сучасного світу, що базуються на знаннях, уміннях пізнавального й творчого характеру, соціальних навичках, світоглядних переконаннях; розроблено естетичну професіограму вчителя української мови і літератури; уточнено структуру його естетичної культури, в якій виокремлено ціннісно-мотиваційний, когнітивно-лінгвокультурний, діяльнісно-творчий, особистісно-розвивальний

компоненти, що охоплюють ціннісні установки на вироблення мотивів і потреб, розвиток інтелектуальної та естетичної рефлексії, передбачають, поруч з набуттям фахових знань, формування естетичних поглядів, розвиток креативності, критичного мислення, емпатії; опанування естетичними категоріями, вироблення особистої життєвої позиції, спрямування на самоосвіту, самовиховання в ході практичної естетичної діяльності.

У ході наукового пошуку В.А. Папушиною доведено той факт, що у процесі формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури необхідно враховувати зовнішні і внутрішні контексти, які складають вимоги сучасного суспільства, державних освітніх документів до рівня естетичної культури сучасного вчителя української мови і літератури, а також внутрішні потреби його особистості в естетичному зростанні; загальнонаукові (системний, гносеологічний, аксіологічний, акмеологічний, праксеологічний, особистісний, діяльнісний, компетентнісний, онтологічний) та конкретно-наукові (культурологічний, герменевтичний, інтегративний, кроскультурний, практикоорієнтований) підходи, які регулюють процес підвищення рівня естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі закладів вищої освіти.

На особливу увагу, на нашу думку, заслуговує виявлений здобувачкою факт щодо недооцінювання українськими ЗВО значення дисциплін «Герменевтика» та «Семіотика» для формування складових естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, що виявляється у відсутності цих навчальних дисциплін в освітньо-професійних програмах і навчальних планах ЗВО України.

7. ***Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків дослідження***

Аналіз змісту дисертації, автореферату та публікацій В. А. Папушиної засвідчує належну обґрунтованість теоретичних положень, узагальнень і висновків дослідження та їх підтвердженість результатами

експериментальної роботи. Цьому сприяло опрацювання дисертанткою великої кількості наукових джерел (629 найменувань, з них 32 – іноземними мовами), а також продумана методика організації дослідницької діяльності.

8. Повнота викладу основних теоретичних положень і результатів дисертаційного дослідження в наукових виданнях

Основні положення, результати та висновки, сформульовані автором дисертації, достатньо повно відображені у 49 наукових та навчально-методичних працях. 27 із них відображають основні наукові результати дисертації (1 монографія, 1 посібник, 4 статті у зарубіжних періодичних виданнях; 12 статей у наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), 16 публікацій апробаційного характеру, 6 публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертаційного дослідження).

9. Апробація результатів дослідження

Результати дисертаційного дослідження знайшли належну апробацію в ході 24 конференцій. Їх географія охоплює різні регіони України та зарубіжні країни (Республіка Польща, Турецька Республіка).

10.Ідентичність змісту автореферату та основних положень дисертації

Зміст автореферату відображає основні теоретичні положення дисертації та є ідентичним їй за структурою.

11. Дискусійні положення та зауваження стосовно змісту дисертації

Дисертація Валентини Антонівни Папушиної за своїм змістом та характером висвітлення її основних розділів і додатків викликає загалом позитивне враження, засвідчує наукову новизну розробленої автором педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Утім, окремі теоретичні і методичні аспекти змісту дослідження потребують певної конкретизації та уточнення, а саме:

1. Підтримуючи увагу дисертантки до естетичного потенціалу навчальних дисциплін «Герменевтика» та «Семіотика» у формуванні естетичної

культури майбутніх учителів української мови і літератури, зауважимо, що у тексті дисертації він не отримав належного обґрунтування.

2. На нашу думку, дослідження набуло б більшої наукової повноти, якби дисертантка розкрила, яким чином корелюють між собою естетична і професійна культура вчителя української мови і літератури і як вони разом впливають на розвиток його педагогічної майстерності.
3. Погоджуючись із В. А. Папушиною у визнанні освітніх переваг застосування міждисциплінарної інтеграції при проектуванні змісту професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури й наповненні його кроскультурним та лінгвокультурологічним контентом, вважаємо, що у дисертації потребує більш глибокого розкриття вплив інтегрованих навчальних курсів на оволодіння студентами-філологами естетичними категоріями.
4. У структурі III розділу дисертації, на наш погляд, доцільно поміняти місцями підрозділи 3.3. і 3.4., оскільки, за логікою дослідження, спочатку варто описати педагогічну систему формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури, а вже лише після цього виявляти умови забезпечення її дієвості.
5. Хотілося б, щоб здобувачка пояснила, яким чином вона враховувала рівень фахової підготовки конкретного студента в процесі поетапного формування його естетичної культури.
6. Визнаючи наукову доцільність застосування В. А. Папушиною індивідуального підходу у формуванні естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, вважаємо, що при описі процесу формування діяльнісно-творчого компонента цієї культури варто було більш глибоко обґрунтувати значення індивідуальної освітньої траєкторії для естетичного розвитку конкретного студента.

Висловлені зауваження і побажання не знижують загальної позитивної оцінки виконаної роботи.

12. Висновки про відповідність дисертації встановленим вимогам

Аналіз змісту дисертації, автореферату та наукових публікацій Валентини Антонівни Папушиної дає підстави стверджувати, що виконане нею дослідження є самостійною завершеною науковою працею, яка порушує актуальну проблему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури і пропонує новий підхід до її вирішення. Результати проведеного дослідження відповідають вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 року (зі змінами, внесеними Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р.; № 1159 від 30.12.2015 р.; № 567 від 27.07.2016 р.), що висуваються до докторських дисертацій. А автор дослідження, Валентина Антонівна Папушина, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу інтеграції вищої освіти і науки
Інституту вищої освіти НАПН України **О. М. Отич**

підпис проф. О. М. Отич
засвідчую:

Підпис Отич О.М. засвідчую.
Заступник завідувача відділу науково-організаційної та кадрової роботи
Інституту вищої освіти НАПН України.
Стефанська Т.В.
05.01.2021р.